

Fascinerend en veelzijdig: het vrouwentijdschrift als bron Een leidraad voor de (beginnende) onderzoeker

Marloes Hülsken

Fascinerend en veelzijdig

Vrouwentijdschriften kunnen onderzoekers op vele verschillende manieren van dienst zijn. Zo kunnen ze bijvoorbeeld iets vertellen over de ontwikkeling van de vrouwenbeweging. Of over de manier waarop vrouwenmode zich heeft ontwikkeld. Daarnaast kan door onderzoek naar tijdschriften de geschiedenis van een tijdschrift, uitgever, adverteerder, redactie of auteur in kaart gebracht worden.

Het vrouwentijdschrift is, zoals elke bron, geen neutraal onderzoeksobject.

(Voor)oordelen over vrouwenbladen zijn in de maatschappij en wetenschap volop aanwezig. Het is per definitie de taak van een onderzoeker om 'objectieve' informatie te ontlenen aan zulke gekleurde bronnen.

Dit artikel en deze website bieden onderzoekers naar vrouwentijdschriften een ingang om hun onderzoek op te zetten. Wat is precies een vrouwentijdschrift? Welke typen vrouwentijdschriften zijn er? Hoe ziet de geschiedenis van de bladen eruit? Welke benaderingswijzen bestaan er in onderzoek naar (vrouwen)tijdschriften? En waar kun je het beste mee beginnen als startende onderzoeker?

Wat is een vrouwentijdschrift?

De term 'vrouwentijdschrift' is in de literatuur op verschillende manieren opgevat.

Grofweg worden er drie typen vrouwentijdschriften onderscheiden: tijdschriften over vrouwen, tijdschriften door vrouwen en tijdschriften voor vrouwen. Het gaat op deze website om deze laatste categorie. De definitie die hier gebruikt wordt luidt: een vrouwentijdschrift is een periodiek, gericht op een vrouwelijk publiek. Waarbij een periodiek opgevat moet worden als een drukwerk dat regelmatig verschijnt, in ieder geval meer dan eens per jaar maar niet dagelijks. Daarnaast moet een tijdschrift een redactie hebben.¹

De term vrouwentijdschrift is overigens pas in de loop van de twintigste eeuw in gebruik geraakt, daarvoor werd vooral gesproken over damesblad.²

Binnen de gehanteerde definitie vallen een keur aan verschillende tijdschriften. De meest bekende soorten vrouwenbladen zijn³:

- De wekelijkse, relatief goedkope geïllustreerde tijdschriften, gericht op een algemeen vrouwelijk publiek, zogenaamde 'traditionele' vrouwenbladen, zoals *Libelle*, *Margriet*, *Flair* en *Viva*.
- De maandelijkse duurere en luxe *glossy's*, zoals *Elle*, *Marie-Claire* en *Cosmopolitan*.

¹ Lotte Jensen, 'Bij uitsluiting voor de vrouwelijke sekse geschikt' *Vrouwentijdschriften en journalistes in Nederland in de achttiende en negentiende eeuw* (Hilversum 2001) 13-14.

² In dit artikel maak ik uitsluitend - om verwarring te voorkomen en zo neutraal mogelijk te formuleren - gebruik van de term vrouwentijdschrift of vrouwenblad, in plaats van het meer gekleurde 'damesblad'.

³ Op basis van: Joke Hermes, *Easily put down. Women's magazines, readers, repertoires and everyday life* (Amsterdam 1993) 3.

- De feministische tijdschriften, waarvan *Opzij* de meest bekende is. Feministische tijdschriften onderscheiden zich van de andere vrouwenbladen doordat ze wat betreft de inhoud afwijken. De bladen zijn politiek gericht en streven ernaar heersende man-vrouw verhoudingen te bekritisieren en te veranderen.

Zogenaamde ‘roddelbladen’ (*gossip*bladen) worden dikwijls als vrouwenbladen bestempeld, maar passen eigenlijk niet binnen het genre vrouwentijdschrift. Deze bladen richten zich niet expliciet op vrouwen, wel hebben ze een voornamelijk vrouwelijk lezerspubliek.

De ‘traditionele’ tijdschriften en ook de *glossy*’s bevatten altijd: korte verhalen en vervolgv verhalen, artikelen over huishouden, kindzorg en familierelaties, recepten, mode en patronen, schoonheidstips, ingezonden brieven, artikelen over beroemde of koninklijke mensen, wedstrijden, columns en advertenties.⁴ Op de *cover* van het vrouwentijdschrift staan meestal vrouwengezichten en aankondigingen van artikelen. De meeste vrouwentijdschriften combineren praktische zaken (huis, carrièreadvies, boek- en filmrecensies) met artikelen en columns over relaties, seksualiteit, moederschap, schoonheid, mode en korte fictie.

Bovenstaande karakteristieken bepaalden vanaf het begin van de twintigste eeuw tot op dit moment voornamelijk de inhoud van vrouwentijdschriften.

Geschiedenis: de opkomst van een succesvol medium

De eerste Nederlandse vrouwentijdschriften verschenen ongeveer tweehonderd vijftig jaar geleden. Om een beeld te krijgen van het ontstaan en de ontwikkeling van vrouwenbladen in Nederland, wordt hier in vogelvlucht door de geschiedenis van het genre gegaan. De opkomst van het Nederlandse vrouwentijdschrift gaat terug tot in de achttiende eeuw. Gert-Jan Johannes schrijft in zijn boek over achttiende-eeuwse tijdschriften in Nederland dat de geschiedenis van het tijdschrift tegen het einde van de zeventiende eeuw begon. Toen verschenen de eerste geleerdentijdschriften. In de achttiende eeuw werden verschillende typen tijdschriften uitgegeven, waaronder satirische tijdschriften en spectatoriale geschriften (bladen met een moralistische inslag).⁵ Vrouwen waren vrijwel meteen een doelgroep voor de tijdschriftenmakers. Aanvankelijk vooral in de spectators, maar vanaf de jaren tachtig van de achttiende eeuw verschenen de eerste Nederlandstalige bladen op de markt die exclusief voor een vrouwelijk publiek schreven. Over deze bladen met titels als: *Algemeene Oeffenschool der Vrouwen* (1784-1785), *De Dames-Post* (1785) en *Weekblad voor Vrouwen* (1795) is weinig meer bekend. De bladen bestonden meestal maar kort. Deze eerste vrouwentijdschriften waren qua inhoud en opzet heel divers. Er bestond niet één vast redactiestructuur en de diversiteit aan rubrieken was groot, volgens Lotte Jensen die een proefschrift schreef over vrouwentijdschriften in de achttiende en negentiende eeuw.⁶

⁴ R. Ballaster, M. Beetham, E. Frazer, S. Hebron, *Women's worlds. Ideology, femininity and the woman's magazine* (London 1993) 118.

⁵ G. J. Johannes, *De barometer van de smaak. Tijdschriften in Nederland 1770-1830* (Den Haag 1995) 4-6.

⁶ Jensen, 'Bij uitsluiting voor de vrouwelijke sekse geschikt'.

Het Nederlandse vrouwentijdschrift kwam, volgens Jensen, in vergelijking met andere Europese landen als Engeland, Duitsland en Frankrijk en de Verenigde Staten, laat tot bloei.⁷ Pas in de jaren twintig van de negentiende eeuw kwam een doorbraak. In andere landen was dit al in de tweede helft van de achttiende eeuw het geval geweest. Voor deze relatief late opkomst zijn verschillende verklaringen denkbaar. De omvang van het Nederlandse taalgebied is vrij klein, waardoor het moeilijker was om tijdschriften voor een specifieke doelgroep in stand te houden. Buitenlandse vrouwenbladen werden bovendien ook in Nederland gelezen. De definitieve doorbraak van het Nederlandse vrouwentijdschrift vond plaats in de jaren veertig en vijftig van de negentiende eeuw. Het aantal nam toe en de diversiteit groeide.

In 1870 brak een nieuwe periode aan: voor het eerst verschenen in Nederland feministische vrouwentijdschriften. Deze bladen hoorden bij de groeiende emancipatiebeweging, de zogenaamde eerste feministische golf in de periode 1870-1920. Kort na elkaar kwamen twee tijdschriften op de markt, *Ons Streven* en *Onze Roeping*, beide op initiatief van Betsy Perk (1833-1906), die helemaal in het teken stonden van 'de vrouwenkwestie'. Ook deze vrouwenbladen richtten zich op de meer welgestelde geletterde vrouwen. Tijdschriften waren alleen beschikbaar voor vrouwen die geld, vrije tijd en voldoende opleiding hadden gehad om de bladen te kunnen lezen. Naast de feministische tijdschriften bleven de traditioneel gerichte vrouwenbladen verschijnen. Het bereik van tijdschriften, die tot op dat moment vrijwel alleen voor de elite en welgestelden waren, veranderde tegen het einde van de negentiende eeuw en in het begin van de twintigste eeuw. Druktechnieken verbeterden, papier werd goedkoper en een steeds groter deel van de bevolking was geletterd en kreeg toegang tot kranten en tijdschriften. Er ontstonden goedkope bladen voor de arbeidersklasse en voor de middenstand. Ook vrouwenbladen gingen schrijven voor verschillende doelgroepen. Elke vereniging, club of groepering leek in het verzuilde Nederland haar eigen tijdschrift te hebben. Een massapers ontstond en het aantal vrouwenbladen steeg explosief. Adverteerders gingen bovendien een steeds grotere rol spelen in de tijdschriftenindustrie. In de jaren dertig werden een aantal nieuwe titels op de markt gebracht die zich richtten op een groot publiek en veel advertenties bevatten. De - van oorsprong katholieke - uitgeverijen De Spaarnestad en De Geïllustreerde Pers gingen een aantal van deze nieuwe vrouwenbladen uitgeven. De meeste van deze bladen waren neutraal van religie en gericht op een breed publiek: *Libelle* verscheen voor het eerst in 1934 en *Margriet* in 1938. Daarnaast verschenen ook specifiek levensbeschouwelijke bladen zoals *Beatrijs weekblad voor de katholieke vrouw*, opgericht in 1939. In de jaren vijftig en zestig namen de oplagen van de bladen *Margriet* en *Libelle* ongekende vormen aan. Uit een onderzoek naar leesgewoonten uit 1955-1956 door het Centraal Bureau voor de Statistiek blijkt dat vrouwenbladen door ongeveer driekwart van de bevolking werden gelezen, mannen én vrouwen. Hiermee waren vrouwenbladen veruit de meest populaire periodieken.⁸ Begin jaren vijftig hadden *Margriet* en *Libelle* oplagen van enige

⁷ Paragraaf gebaseerd op: Jensen, 'Bij uitsluiting voor de vrouwelijke sekse geschikt', 13-14, Jensen, 'De Nederlandse vrouwenpers in een internationaal perspectief', *Nederlandse Letterkunde* 3 (augustus 2001) 219-239, aldaar 222, Ballaster, *Women's worlds*, 75-77 en C. Delhaye, 'De geschiedenis van de consumptiecultuur en de individualisering van de vrouwelijke identiteit, Nederland, 1880-1920, Een Foucauldiaanse benadering' *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 26 (2000) afl. 3, 263-288, aldaar 271.

⁸ CBS *Vrijetijdsbesteding in Nederland winter 1955/'56. Deel 4 leesgewoonten* (Zeist 1957).

honderdduizenden, deze liepen nog meer op en eind jaren zestig en begin jaren zeventig zat *Margriet* rond de 700 duizend en *Libelle* rond de 550 duizend exemplaren.⁹

De economische groei en daarmee gepaard gaande welvaartsstijging zorgden ervoor dat apparaten als wasmachines, stofzuigers, koelkasten en televisietoestellen voor een groot publiek beschikbaar kwamen. Veel van deze nieuwe apparatuur verlichtten de huishoudelijke taken van de vrouw, adverteerders gebruikten vrouwenbladen om nieuwe artikelen aan te prijzen. Maar ook maatschappelijke veranderingen kwamen naar voren in de tijdschriften. Discussies over betaalde arbeid buitenshuis door gehuwde vrouwen bijvoorbeeld, werden eind jaren vijftig steeds vaker gevoerd.

Voor vrijwel alle vrouwenbladen waren zaken die met seksualiteit te maken hadden lange tijd omgeven met geheimzinnigheid en taboes. Halverwege de jaren zestig veranderde dit en vond in Nederland een revolutie plaats in de houding ten opzichte van seksualiteit, huwelijk en gezin. Deze zogenaamde seksuele revolutie ging gepaard met een grootschalige ontkerkelijking, democratisering, welvaartsstijging en vrouwenemancipatie. In bladen als bijvoorbeeld *Margriet* en later *Viva* werden onderwerpen aangesneden die tien jaar daarvoor volstrekt onbespreekbaar waren. Voor de confessionele pers werd overleven echter moeilijk. Veel levensbeschouwelijke bladen verdwenen. In 1967 ging het katholieke vrouwen tijdschrift *Beatrijs* geruisloos op in de geseclariseerde *Libelle*. Nieuwe mode, muziekstijlen en woontrends wonnen steeds meer terrein in de tijdschriften.

In de jaren zeventig verscheen het feministische maandblad *Opzij* voor het eerst. In de jaren tachtig ontstonden nieuwe bladen voor carrièrevrouwen, zoals *Avanta*, en bladen als zwarte vrouwenkranten en pottenbladen. Ook kwamen er steeds meer bladen op de markt voor jonge meisjes (*Club* en *Tina*).

Begin jaren negentig komt steeds meer kleur in de bladen. Het is de periode van onderhandelen, van regulering, individualisme en bewust consumeren. Kleding, meubels en recepten moesten praktisch, snel en mooi zijn.

In de huidige vrouwenbladen lijken geen taboes meer te bestaan, alles kan en mag, niets hoeft. Er komen nog steeds nieuwe tijdschriften op de markt. Van de glossy's *Elle* en *Cosmopolitan* verschijnen speciale edities voor meisjes. Voor de mediterrane vrouw is er sinds kort het blad *Sen*, en *Opzij* kreeg er onlangs een zusje bij: *Sis*. De bladen *Margriet* en *Libelle*, inmiddels 'oude dames', blijven echter voor duizenden vrouwen wekelijkse lectuur. Het vrouwen tijdschrift is nog steeds een bloeiend en veel gelezen medium.

Archieven en bibliotheken: de bewaarplaatsen van vrouwen tijdschriften

Een groot deel van de vrouwen tijdschriften die vanaf de achttiende eeuw verschenen zijn bewaard gebleven. In archieven en bibliotheken liggen honderden jaargangen opgeslagen. Vooral als het gaat om de oude tijdschriften uit de achttiende, negentiende en begin twintigste eeuw is het moeilijk om in één oogopslag te zien waar deze bladen bewaard zijn. Waar vind je welk tijdschrift? Hoe kom je er achter in welke periode het blad precies verscheen, en wat er nog meer over het blad bekend is? Hoe vind je bijvoorbeeld een blad voor katholieke moeders, dat verscheen in het begin van de twintigste eeuw?

⁹ Op basis van: Joan Hemels, Renée Vegt, *Het geïllustreerde tijdschrift in Nederland. Bron van kennis en vermaak, lust voor het oog. Bibliografie* (Amsterdam 1997) Deel II.

De toegankelijkheid en beschikbaarheid van tijdschriften voor onderzoek is in de loop van de tijd toegenomen. In universiteitsbibliotheken, het IAV (Internationaal informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging), het Persmuseum en het Spaarnestadfotoarchief liggen vele jaargangen oude en ook meer recente vrouwenbladen. Deze bladen zijn via de catalogi (dikwijls *online*) van de instellingen op te vragen. Bibliografische gegevens over Nederlandse vrouwentijdschriften zijn vanaf de jaren negentig goed beschikbaar. Bij het IAV verscheen in 1992 de bibliografie *Nederlandse vrouwentijdschriften 1800-1945*.¹⁰ Hierin staan alle vrouwentijdschriften aanwezig in het IAV, de UB van de Universiteit van Amsterdam en het IISG (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis; de collecties van het Persmuseum zijn via de IISG-catalogus ontsloten). De tijdschriften zijn te traceren via naam en/of trefwoord en voorzien van een korte omschrijving. Daarnaast verscheen van de hand van Lotte Jensen in 2003, in een bijlage van haar proefschrift, een aanvulling op deze bibliografie in een lijst van Nederlandse vrouwentijdschriften tot en met 1870.¹¹ Joan Hemels en Renée Vegt stelden de bibliografie *Het Geïllustreerde tijdschrift in Nederland* samen¹². Hierin staan van het merendeel van de publiekstijdschriften die verschenen tussen 1840 en 1990 bibliografische gegevens en beknopte beschrijvingen en vindplaatsen. Bovendien is vanaf 2004 deze website in de lucht, waarop alle in Nederland verschenen en verschijnende vrouwenbladen voor zover die aanwezig zijn in de collecties van het Persmuseum, het IISG, het Nederlands Economisch Historisch Archief (NEHA) en het IAV. Het gaat hier om bijna 2.000 titels. Er kan gezocht worden op titels of trefwoorden. Daarnaast zijn over de grote publieksbladen *Margriet* en *Libelle*, maar ook over enkele kleinere bladen, lezerskringonderzoeken beschikbaar. Dit zijn onderzoeken in opdracht van uitgevers naar demografische kenmerken van lezers en hun uitgavenpatronen, bedoeld voor de advertentiemarkt.¹³ Het CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek), Het Cebuco (Centraal Bureau voor Courantenpubliciteit van de Nederlandse Dagbladpers), NOP (Nationaal Onderzoek Persmedia), en de Notu (Nederlandse Organisatie Tijdschriften Uitgevers) hebben gegevens over lezersaantallen en abonnementen gedocumenteerd. Alle uitgegeven onderzoeken zijn via de catalogi van de (universiteits)bibliotheken op te zoeken en/of via deze instellingen. Minder toegankelijk en in veel gevallen zelfs totaal verdwenen zijn de redactiearchieven van veel vrouwentijdschriften. In het bijzonder de twintigste-eeuwse vrouwenbladen, uitgegeven door De Spaarnestad, De Geïllustreerde Pers en later VNU hebben geen redactiearchieven bewaard. Hoewel in het Sanoma Informationcentre in Hoofddorp enige documentatie over verschillende bladen aanwezig is, laat die veel vragen over redactiebeleid onbeantwoord.

¹⁰ Claar Willems-Bierlaagh, *Nederlandse vrouwentijdschriften 1800-1945. Bibliografische lijst* (Amsterdam 1992).

¹¹ Jensen, 'Bij uitsluiting voor de vrouwelijke sekse geschikt' Bijlage 1, 243-261.

¹² Hemels, *Het geïllustreerde tijdschrift in Nederland*.

¹³ Deze onderzoeken zijn aanwezig in enkele universiteitsbibliotheken, bij het Persmuseum en het IISG en op de redacties van de tijdschriften. De Radboud Universiteit Nijmegen heeft er bijvoorbeeld enkele in haar bezit.

Wat is er voor onderzoek gedaan naar vrouwentijdschriften? Welke historiografische en methodologische ontwikkelingen heeft het vak doorgemaakt?

Historiografie en methodologie: onderzoek naar Nederlandse vrouwentijdschriften

Wetenschappelijk onderzoek naar Nederlandse vrouwentijdschriften staat nog veelal in de kinderschoenen. Vrouwenbladen staan, zoals tijdschriften in het algemeen, pas de afgelopen tien á vijftien jaar meer in de belangstelling van cultuuronderzoekers. Binnen de sociale wetenschappen was de belangstelling voor massamedia al eerder gewekt. Door de thematiek van de meeste vrouwenbladen, namelijk huishouden en gezinsleven, werden de tijdschriften lange tijd gezien als niet maatschappelijk problematiserend of invloedrijk. Hier is de laatste jaren verandering in gekomen. Populaire cultuur en onderzoek naar het dagelijks leven heeft aan belangstelling gewonnen. Onderzoekers die zich met vrouwenbladen hebben beziggehouden stellen vast dat uitvoerig onderzoek naar de inhoud en werking van vrouwentijdschriften ontbreekt en dat er nog veel tijdschriften in bibliotheken liggen te ‘wachten’ op onderzoek.

Er is niet zoiets als een handboek voor tijdschriftenonderzoek. Er bestaan verschillende methoden en manieren van aanpak. Zonder uitvoerig in te gaan op alle mogelijke varianten, volgt hieronder een korte introductie die enige houvast kan geven aan een beginnende tijdschriftenonderzoeker.¹⁴ Er is vanuit grofweg drie invalshoeken wetenschappelijk onderzoek naar vrouwenbladen gedaan: de (cultuur)historische, de letterkundige en de sociaalwetenschappelijke.

Letterkundig en historisch onderzoek heeft een deel van de geschiedenis van een aantal vrouwentijdschriften in kaart gebracht. Het gaat hierbij om drie soorten onderzoek. Bibliografisch onderzoek, gericht op het in kaart brengen van de bronnen en het bekend maken van gegevens als oplage, prijs, abonnees enzovoort. Daarnaast is er meer institutioneel onderzoek naar uitgeverijen en redacteurs verricht. En tot slot komt steeds meer in de belangstelling te staan onderzoek naar bepaalde thema's (bijvoorbeeld constructies van vrouwelijkheid) of groepen (bijvoorbeeld meisjes) en de samenhang hiervan in verschillende tijdschriften. Dit is onderzoek naar de werking en betekenis van vrouwenbladen en hun functie als cultuurdragers.

De start van onderzoek naar vrouwenbladen viel binnen de ontwikkeling van vrouwengeschiedenis en vrouwenstudies aan de universiteiten tijdens de jaren zeventig. Feministisch onderzoek heeft, vanaf midden jaren zeventig, vrouwenbladen als genre geproblematiseerd. Vrouwentijdschriften zijn bijvoorbeeld gebruikt als bronnen voor onderzoek naar de twee feministische golven. De ‘apolitieke’ vrouwenbladen bleven hierbij buiten beschouwing. Dit onderzoek was zeker niet waardevrij. De commerciële vrouwenbladen werden gezien als vrouwonderdrukkend en beperkend door ‘traditionele’ rolpatronen te bevestigen en te versterken.¹⁵ Inmiddels is hier, vanaf de jaren negentig, vanuit verschillende kanten kritiek op gekomen.¹⁶ Toch heeft dit niet

¹⁴ Zie ook: Sophie Levie, ‘Van, voor en door. Over, met en tegen. Vrouwen en hun tijdschriften in de negentiende en twintigste eeuw’, *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis* 5 (1998) 157-172.

¹⁵ Zie bijvoorbeeld: I. Wassenaar, *Vrouwenbladen spiegels van een mannenmaatschappij* (Amsterdam 1975), M. Ferguson, *Forever feminine. Women's magazines and the cult of femininity* (London 1983), Van Zoonen, Hermes, ‘Karrière en kerels: over vrouwenbladen en het ontbreken van mannenbladen’, 257-267.

¹⁶ J. Hermes, ‘“Sommige dingen doe ik alleen op uit vrouwenbladen en niet uit de praktijk” Over het gebruik van vrouwen en empowerment’, *Massacommunicatie* 4 (1989) 283-304, Hermes, *Easily put down*,

geleid tot een stroom aan wetenschappelijke publicaties. Vanuit de vrouwenstudies en later genderstudies zijn een aantal thema's en tijdschriften onderzocht, naar grote publieksbladen als *Margriet* en *Libelle* is echter nauwelijks onderzoek gedaan. Voor de vroegmoderne tijd is inmiddels een gat gedicht. Iedereen die iets wil gaan doen met achttiende- en negentiende-eeuwse vrouwentijdschriften moet zeker het proefschrift van Lotte Jensen bestuderen, getiteld '*Bij uitsluiting voor de vrouwelijke sekse geschikt*' over vrouwentijdschriften in de achttiende en negentiende eeuw. Haar boek is de enige historisch getinte dissertatie specifiek over vrouwentijdschriften. Dit proefschrift, en ook de andere onderzoeken, laten zien dat het vrouwentijdschrift een complex karakter heeft. Het bevat paradoxen en zendt geen eenduidige boodschappen uit. Bovendien verschilt de functie en betekenis van tijdschriften per blad, lezer en periode.

De onderzoeker van vrouwentijdschriften kan wat betreft methoden prima aansluiten bij andere tijdschriftenonderzoekers. Het werk van Remieg Aerts en Gert-Jan Johannes biedt goede theoretische en methodische kaders om een tijdschriftenonderzoek op te zetten.¹⁷ Brits onderzoek zoals dat van Margaret Beetham en Ros Ballaster is eveneens onmisbaar.¹⁸

Het grootste nadeel aan historisch onderzoek naar vrouwenbladen is dat de receptiekant vaak noodgedwongen onderbelicht blijft. Het is moeilijk, en in de meeste gevallen onmogelijk om iets te zeggen over de manier waarop tijdschriften werden gelezen en hoe lezers de inhoud beoordeelden. Door middel van archief- en bronnenonderzoek is dikwijls nog wel veel te weten te komen over de auteurs en redacteurs van bepaalde tijdschriften.

Het sociaalwetenschappelijk onderzoek naar vrouwentijdschriften kwam eveneens op in de jaren zeventig van de twintigste eeuw. Hierbij stond veelal de (kwantitatieve) inhoudsanalyse centraal. Vanaf de jaren negentig kwam ook meer aandacht voor kwalitatief onderzoek en voor receptieonderzoek. De visies op de invloed van massamedia zijn binnen de sociale wetenschappen en communicatiewetenschappen vanaf de jaren vijftig van de twintigste eeuw aan verandering onderhevig geweest.

Aanvankelijk, in de jaren vijftig, was het uitgangspunt populair dat massamedia een grote en eenzijdige invloed hadden op mensen. Daarna, in de jaren zeventig, werd getwijfeld of er überhaupt invloed van media op mensen uitging. Vanaf de jaren negentig is in het denken over de invloed van massamedia de idee van wisselwerking dominant. Media beïnvloeden, maar worden tegelijkertijd ook beïnvloed.

Drie publicaties, elk vanuit een ander perspectief en tijdvak, geven een beeld van de verschillende manieren waarop vrouwentijdschriften voor onderzoek gebruikt zijn. Christien Brinkgreve en Michel Korzec schreven eind jaren zeventig '*Margriet weet raad*': *gevoel, moraal en gedrag in Nederland 1938-1978*, waarin de probleemrubriek in

en Margaret Beetham, *A magazine of her own? Domesticity and Desire in the Woman's Magazine, 1800-1914* (London/New York 1996).

¹⁷ Remieg Aerts, 'Het tijdschrift als culturele factor en als historische bron', in: *Groniek*, 30, 135 (1996), 170-182, G. J. Johannes, *De Barometer van de smaak. Tijdschriften in Nederland 1770-1830* (Den Haag 1995).

¹⁸ Ballaster, *Women's world*, Beetham, *A Magazine of her Own?*

Margriet aan een uitvoerige analyse is onderworpen.¹⁹ De probleemrubriek wordt opgevoerd als een spiegel van de Nederlandse samenleving. Veranderingen als

democratisering, secularisering, welvaartsstijging, daling van het kindertal en emancipatie zijn terug te vinden zijn in de rubriek. Het boek was destijds een kaskraker, vooral omdat uit de inhoud bleek dat opvattingen en gedrag op het gebied van seksualiteit, zeden en omgangsvormen ingrijpend waren gewijzigd binnen relatief korte tijd.

Daarna was het een tijdje stil rond het Nederlandse vrouwentijdschrift. Joke Hermes deed in de jaren negentig een proefschrift verschijnen over de betekenis die vrouwen geven aan het lezen van vrouwenbladen: *Easily put down*.²⁰ Het proefschrift van Hermes is een goede en grondige studie naar de betekenis die vrouwen geven aan het lezen van vrouwenbladen. Haar conclusie luidde dat vrouwen hieraan eigenlijk helemaal niet zoveel betekenis hechten. Hermes hield diepte-interviews met 80 lezeressen en lezers. Tot op dat moment waren tekstanalyses de gebruikelijke wetenschappelijke onderzoeksmethode.

Annette van der Mooren kwam begin 2000 met een proefschrift over het meisjesblad *Yes*, 'Wat een meisje weten moet'. Waarin de inhoud van het blad aan een analyse werd onderworpen en lezeressen een vragenlijst werd voorgelegd.²¹ Bij deze combinatie van inhoud- en lezersonderzoek lag het zwaartepunt bij de inhoud.

Onderzoek naar contemporaine tijdschriften heeft als voordeel dat onderzoekers lezersonderzoek kunnen doen. Wie lezen de tijdschriften? Waarom? En hoe beoordelen zij de inhoud? Daarnaast kunnen ook redacteuren en auteurs geïnterviewd worden over het redactiebeleid en de inhoud. Dit soort onderzoek, vooral naar de lezers en de betekenis die zij geven aan tijdschriften, kan veel toevoegen aan het huidige tijdschriftenonderzoek.

De methode die het beste gebruikt kan worden, is afhankelijk van de onderzoeksvraag waarmee het materiaal wordt benaderd. Schuw niet om verschillende methodes met elkaar te combineren. Een van de valkuilen in tijdschriftenonderzoek is dat het beschrijvend blijft en dat de inhoud van de tijdschriften slechts illustratief wordt gebruikt. Zodoende wordt het niet duidelijk wat de betekenis van het tijdschrift voor de lezers was en met welk doel het blad is gemaakt. Tijdschriftenonderzoek voegt iets toe als recht wordt gedaan aan het hele tijdschrift. De inhoud (tekst én illustraties), vorm, oplage, abonnees, context, redactie, auteurs en uitgever zijn in hun geheel en in samenhang met elkaar van belang.

Hieronder staan tot slot puntsgewijs een aantal literatuursuggesties, die voor een beginnende onderzoeker als startpunt kunnen dienen. Voor meer literatuur verwijst ik naar de uitgebreide literatuurlijst op de website.

¹⁹ Christien Brinkgreve, Michel Korzec, 'Margriet weet raad' *Gevoel, gedrag, moraal in Nederland 1938-1978* (Utrecht/Antwerpen 1978).

²⁰ Joke Hermes, *Reading Women's Magazines. An Analysis of Everyday Media Use* (Cambridge 1995).

²¹ Annette van der Mooren, *Wat een meisje weten moet. Een studie naar Yes en haar lezeressen* (Amsterdam 2001).

Algemeen

- Aerts, Remieg, 'Het tijdschrift als culturele factor en als historische bron', in: *Groniek*, 30,135 (1996), 170-182.
- Ballaster, Ros e.a., *Women's world. Ideology, femininity and the women's magazine* (London 1991).
- Hemels, Joan en Renée Vegt, *Het Geïllustreerde Tijdschrift in Nederland. Bron van kennis en vermaak, lust voor het oog. Bibliografie. Deel 1, 1840-1945; Deel 2, 1945-1995* (Amsterdam 1993; 1997).
- Sens, A. en M. Hagdorn (red.), *Van Zeep tot Soap. Continuïteit en verandering in geïllustreerde vrouwentijdschriften* (Amsterdam 2004).
- *Tijdschrift voor tijdschriftstudies*.
- White, Cynthia L., *Women's Magazines 1693-1968* (London 1970).

Achttiende en negentiende eeuw

- Beetham, Margaret, *A Magazine of her Own? Domesticity and Desire in the Woman's Magazine, 1800-1914* (London/New York 1996).
- Dijk, Suzan van en Dini Helmers, 'Nederlandse vrouwentijdschriften in de achttiende eeuw', in: J.J. Kloek en W.W. Mijnhardt (red.), *Balans & perspectief van de Nederlandse cultuurgeschiedenis. De productie, distributie en consumptie van cultuur* (Amsterdam 1991), 71-88.
- Jensen, Lotte, 'Bij uitsluiting voor de vrouwelijke sekse geschikt'. *Vrouwentijdschriften en journalistes in Nederland in de achttiende en negentiende eeuw* (Hilversum 2001).
- Johannes, G.J., *De barometer van de smaak. Tijdschriften in Nederland 1770-1830* (Den Haag 1995).
- Willems-Bierlaagh, Claar, *Nederlandse vrouwentijdschriften 1800-1945. Bibliografische lijst* (Amsterdam 1992).

Twintigste eeuw

- Brinkgreve, Christien en Michel Korzec, 'Margriet weet raad' *Gevoel, gedrag, moraal in Nederland 1938-1978* (Utrecht/Antwerpen 1978).
- Ferguson, M., *Forever feminine. Women's magazines and the cult of femininity* (London 1983).
- Hermes, Joke, *Reading Women's Magazines. An Analysis of Everyday Media Use* (Cambridge 1995).
- Mooren, Annette van der, *Wat een meisje weten moet. Een studie naar Yes en haar lezeressen* (Amsterdam 2001).
- Willems-Bierlaagh, Claar, *Nederlandse vrouwentijdschriften 1800-1945. Bibliografische lijst* (Amsterdam 1992).
- Winship, Janice, *Inside Women's Magazines* (London 1987).